

ТАЗАРХАН
ШАКЪТАБ

СЫРАМ
СЪЗМ

Базархан Жақыбаев

СЫРЛЫ СЕЗІМ

Ән кітабы

Алматы
“Жазушы”
2004

ББК 84 Қаз 7-5
Ж 21

Жақыбаев Б.

Ж 21 Сырлы сезім: Ән кітабы. Алматы: Жазушы, 2004. – 128 бет.

ISBN 9965-701-93-8

“Ел іші – өнер кеніші” деп халық бекерден-бекер айтпайды. Оқырман қауымға қарай жол тартқан жаркенттік композитор Базархан Жақыбаевтың “Сырлы сезім” атты бұл кітабына ел арасына кең тараған әндері еніп отыр. Бірқатар әндердің мәтінін жазған да автордың өзі. Жинақ ән мен жырды, өнерді қастер тұтатын көпшілік қауымға арналған.

Ж 4702250202
402(05)-04

ББК 84 Қаз 7-5

ISBN 9965-701-93-8

“Жазушы” баспасы, 2004

ЖАН ТЕРБЕТКЕН ЖАҚСЫ ӘНДЕР

Жетісу өңірінде небір майталман өнер иелерінің артына қалдырған киелі мұралары ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып, жаңарып, көбейіп, өзіндік бір үлкен сырқылмас қызынаға айналып, отырғаны белгілі.

Солардың ішінде музыка саласында да Жетісулық сипаты бар жаныңды тербеп, сезімді оятатын лирикаға толы әуезімен айқындалып тұратын асыл қасиет, сонау ХХ ғасырдың бас кезіндегі, тіпті одан арғы да өмір сүрген халық композиторларының шығармашылығынан бастау алып, бүгінгі күндері ән жанрымен айналысып жүрген халық арасындағы талантты композитордан да әдемі иірімге толы, естіген құлақтың құрышын қандыратын әсем әндер туындап жатады.

Атақты халық композиторы Кенен Әзірбаев, Дөнеш Рахышов, Қапез Байғабылұлы, Сәдіғожа Машанұлы сияқты көптеген өткен ғасырда өмір сүрген асыл ұлдарының өшпес мұрасынан нәр алып өскен, Жаркенттік, халық арасынан шыққан композитор Базархан Жақыбаевтың шығармашылық еңбегі сәтті әндермен жалғасуда. 1998 жылы “Өнер” баспасынан жарық көрген “Жетісу әуендері” ән жинағында, Жетісу халық әндерімен қоса, Кенен Әзірбаев бастаған халық композиторларының әндерімен бірге Базархан Жақыбаевтың “Белжайлау сазы” және “Жүр, қалқам” әндері де жарық көрді, көптеген әндері осы кітапта жарық көргелі отыр. Базархан Жақыбаевтың қайсы шығармасын тыңдасақ та, лирикаға толы, иірімділігі терең тартатын, жүрек қылын бал сезімге батыратын сәтке тап боласын. “Белжайлау сазы”, “Жаркент вальсі”, “Арманым алауланып, көл еркесі аққулар”, “Жаркент сазы” әндері вальс екіпінде шырқалса, “Киіз үйі қазақтың”, “Саят”, “Алтыбақан”, “Көшпенділер” әні, қазақ халқының салт дәстүрін паш етумен бірге әніне сөзі сай келіп бір-бірімен астасып, нағыз құлақтан кіріп бойды алған әндер осылар. Бұл әндердің иірімімен ырғағы үлкен ауқымды, кең тынысты айтылады.

“Көкталым”, “Үшаралым”, “Асқарбелім” әндері өзінің туған елімен өскен жеріне арналады, музыкада сағынышпен, аңсау сезіліп тұрады. Ал “Асқарбелім” әні мақтаныш сезімге толы асқақ шырқалады.

Алғашқы сүйіспеншілікпен таза сезімде мөлдіреп шыққан және қазақ жастарына ұлттық тәрбиенің сүйіспеншіліктеде жоғары тәрбие беретіндігін, “Демін дірілдеп”, “Қалқасылар қайда наз”, “Жүр қалқам”, “Әсем сазды әнің-ай”, “Атқан таң сенің аппақ тамағындай”, әндері білдіріп тұрғандай, әндерінің кейбірі шырқалып айтылса, қайсы бірі өте нәзік сезімге беріліп жаныңды жайсаң күйге түсіре естіліп

тұрғанда, жас тұрмақ, көрінінде жүрегін селт еткізетініне күмән келтіре алмайсың.

Балаларға арналған “Келді көктем” әні көктемгі көк-жасыл табиғатты мүсіндеген ырғақты ән демекпін.

Жалпы Жақыбаев Базархан әндерінің құрылымында қазақтың қара өлең өлең жанрымен астасып жататын үлкен ерекшелік байқалады.

Шәмші Қалдаяқовтың әндеріне вальс екпіндері ұқсағанымен Кенен Әзірбаев, Дөнеш Рақышев, Сәдіғожа Машанұлының әніндегі халықтық ән сарынын Базарханның әнінде де молынан кездесіп отырады және сонысымен ән өрнегінің бояуы өте қанықты шыққан.

Мен Базархан Жақыбаевтың шығарған музыкасын зерттей, зерделей келе, Кенен, Дөнеш, Сәдіғожа, Шәмші сияқты үлкен өнер иелерінің артынан еріп, өзіндік толғанысымен ерекшеленген халық композитор деген қорытындыға келдім.

Халық музыкасын зерттеуші
Базарәлі Мүнгеев

АЗ БОЛҒАНЫМЕН САЗ ӘНДЕР

Әйгілі Жоңғар Алатауының сулы да нулы баурайы табиғаттың тамаша көзартарлық көркем көріністеріне толы. Суы шипалы арасанды, нуы алуан түрлі миуа жемісті болып келеді. Осы ортаның жанға дауа таза ауасын жұтып, бұлбұлының мың құбылған әуезді үнін тыңдап, жұпар иісті сан-алуан гүлдерінің көркін көріп өскен ұрпақтарының ішінен табиғи талантты, нуы алуан түрлі миуа жемісті болып келеді. Осы ортаның жанға дауа таза ауасын жұтып, бұлбұлының мың құбылған әуезді үнін тыңдап, жұпар иісті сан-алуан гүлдерінің көркін көріп өскен ұрпақтарының ішінен табиғи талантты, өміршең өнерлі дара дарындар көп шыққан. Арғыларын айтпағанда күні кеше 100 жылдық мерей тойын ЮНЕСКО көлемінде күллі әлем тойлаған суретші ағамыз Әбілхан, аты аңызға айналған санаулы сал-серілердің қатарын толтырған Қазақстанның Халық артисі ақибек әнші Дөнеш, ақындар Рахетолла, тоғыз қырлы Тоқпай, лирик жазушы Бексұлтандар соның айқын айғағы.

Табиғаттың осынау баға жетпес мол сыйына нәзік сезімді, әсершіл жан дүниесінің аз да болса саз өз үнін қосушы өнерпаздардың бірі – сыршыл сазгер Базархан Жақыбайұлы. Оның кезінде Дөнеш Рақышұлы да ұнатып орындап жүрген әндері үлкенді-кішілі

оншілердің қалаулы репертуарларына айналып, ел ішіне тарағалы қай заман. Ел игілігіне алдақашан жарап үлгірген сол әндерінің отызға тарта ең таудаулыларын жұртшылық назарына енді ғана жинақ етіп ұсынып отыр. Бұл әндер тақырып жағынан да әр алуан. “Кошпелілер”, “Киіз үйі қазақтың”, “Алтыбақан”, “Қыз қуу” сияқты әндері тарихи ұлттық салт, ғұрып-әдетке арналса, “Жаркент валсі”, “Белжайлау сазы”, “Көкталым”, “Үшарал” туған жер өскен ел тақырыбына бағышталған. Ал “Таң себездеп келеді”, “Көл еркесі аққулар”, “Жапырақ болып жаз ұшып”, “Келді көктем”, “Асқар белім”, “Сырлы кеш” сияқты әндері тамылжыған табиғатты тартымды жыр етеді. Әндерінің ендігі көпшілігі махаббат-сүйіспеншілік ұлы сезімдерінің еншісінде. Олардың қатарында “Атқан таң сенің аппақ тамағындай”, “Демің дірілдеп”, “Тербейсің қиялымды”, “Қалқа салар қайда наз”, “Арман-ай, жастық арман-ай” деген әндері бар.

Бұл әндерінің көпшілігінің, атап айтсақ осы жинаққа енгендерінің 12 әнінің мәтінін сазгердің өзі жазған. Барлық әндерінің де өлеңдерін өзі жаза алатындай ақындық қабілеті бола тұра, өзі ұнатқан біраз ақындардың да өлеңдерін пайдаланады. Ақын ретінде өзі оқып жүрген кейбір ақындардың жыр жинақтарының ішінде өзінің сазгерлік сезімін қозғап, өн тудыруына себепші болған өлеңдердің өз сыбағасын өзіне адалдықпен тарту етіп отырғаны байқалады. Сондай шығармашылық байланыспен ақындар Шөмішбай Сариев, Мұқағали Мақатаев, Әбен Дәуренбеков, Исламғали Үркімбаев, Әдепхан Жақыбаевтардың және осы жолдардың иегерінің де өлеңдерінің әсерімен жазған әндері де баршылық.

Сөйтіп, бұл жинақ ел арасына бірден таралып, көптен бері айтылып келе жатқан, шын мәнісінде халықтық бола бастаған, белгілі әндердің шағын жинақтың көлемінде бір арнада бас қосып халыққа кітап ретінде қайта тарту етілуі. Жинақ демекші, аталмыш сазгер жазғандарын сиясы кеппей жатып баспаға ұсынуға асықпаған. Алдымен айтушы қалай қарайды, тыңдаушы қалай қабылдайды деп әлептің артын баға білген.

Ел қажетіне жарайтындығына көзі әбден жеткенде ғана, тасқа бастыруды ойластырған көрінеді. Өзінің кимелеп, тықпалауынан емес, ізлегенге сұраған болып екі үш әні бұдан бұрын “Жетісу әуендері” деп аталатын энциклопедиялық топтамаға Кенен, Дөнеш сияқты тарландар соңына еріп, еніпті.

Илайым өстіп сабыр түбі сары алтын болып, аз болса да саз болып әндерің халық кәдесіне жарай берсін.

Оразақын Асқар

БЕЛЖАЙЛАУ САЗЫ

Сөзі: Әбен Дауренбековтікі
Әні: Базархан Жақыбаевтікі

Вальс екпінімен

Piano

6

12

Бел-жай-лау са - зы, кө-ңіл-дін на - зы -

18

-е - сім - де. Таң-дар-да бү - гін,

23

Жан-ган-да гү - лім сен ке - ле - сің бе.

28

Қайырмасы:

Ей, Кө-гіл-дір көк-тем-де ақ жаң-быр

34

жа - ып өг - кен - де. Кү - лім - деп кел - ші,

39

гү - лім боп кел - ші, кү - те - йін жа - сыл бөк - тер -

44

де. Кү - лим - деп кел - ші, гү - лим боп

48

кел - ші, кү - те - йін жа - сыл бөк - тер - де.

52

де. де

Белжайлау сазы,
Көңілдің назы есімде.
Таңдарда бүгін,
Жанғанда гүлім сен келесің бе.

Қайырмасы:

Оу, көгілдір көктемде
Ақ жаңбыр жауып өткенде.
Күлімдеп келші гүлім боп келші,
Күтейін жасыл бөктерде.

Жанымның жырын,
Жүректің сырын кел тыңдай.
Жан жарым бедің,
Арманым бедің айтылмайтындай.

Қайырмасы:

Көгілдір көктемде
Ақ жаңбыр жауып өткенде.
Күлімдеп келші гүлім боп келші,
Күтейін жасыл бөктерде.

Көгімде қалқып,
Барады шалқып тырналар.
Сызылтып жаңа өн,
Жеткізді маған сенен бір хабар.

Қайырмасы:

Көгілдір көктемде
Ақ жаңбыр жауып өткенде.
Күлімдеп келші гүлім боп келші,
Күтейін жасыл бөктерде.

КИІЗ ҮЙІ ҚАЗАҚТЫҢ

Әні: Базархан Жақыбаевтікі

Сөзі: Оразақын Асқардікі

Орташа екпінмен

Piano

6

Ка-рай-тын шаң-ра-ғы - нан

12

ғау сы - ға - лап, жай-лау-да ки - із үй - лер

18

ал-ты қа - нат. Бет-кей-ге ка-ра-ғай - лы

24

жо-нын бе - ріп, жо-нын бе - ріп, кой - нау - ға ті -

30

гі - ліп тұр кар - сы қа - рап. рап.

1.2.3.4. 5.

36

Қал - ка - лар қал - дау о - сы жер

40

ден ес - те.

Қарайтын шаңырағыннан таң сығалап,
Жайлауда киіз үйлер алты қанат.
Беткейге қарағайлы жонын беріп, жонын беріп,
Қойнауға тігіліп тұр қарсы қарап. 2 рет

Мал жатыр қайырусыз өрісте кең,
Міне осы, нағыз құтты қоныс деген.
Жаюлы төр алдында дастарқанда, дастарқанда,
Еншіміз — ет пен қымыз бөліспеген. 2 рет

Қолға алсаң домбыраны керегеден,
Күй толқып, әуен шалқып, келеді өлең
Ұсынса түрулі есік, әсем сурет, әсем сурет,
Қызықтан кім бар оны елемеген. 2 рет

Желкілдеп ірге көмген майда құрақ,
Ағады үй жанында сайда бұлақ
Қайнатып сол мөлдірден қаймақтаған, қаймақтаған,
Қанбайсың жеңгейлердің шайлары ұнап. 2 рет

Ескіrmес басқұр, сырмақ өрнегі әсте,
Қазақтың киіз үйі көрме емес пе.
Сыртынан ақ боз үйдің аттандырған, аттандырған,
Қалқалар қолдау осы жерден есте. 2 рет

АТҚАН ТАҢ СЕНИҢ АППАҚ ТАМАҒЫҢДАЙ

Әні: Базирхан Жақыбаевтікі
Сөзі: Оразақын Асқардікі

mf Асықпай, жинақы

Ат - қан таң се - нің ап - пақ та - ма - ғың - дай,

5 та - ма - ғың - дай сер - гі - тер, сер - гі тер ле - бің қыр - дын

8 са - ма - лың - дай. Тал шы - бық сал - са се - нің

10 бо - йың - д(ы)ес - ке, бұлт - сыз күн се - нің а - шық

12 оу, қа - ба - ғың - дай.

Атқан таң сенің апшақ тамағындай,²
Сергігер² лебің қырдың самалындай.
Тал шыбық салса сенің бойыңды еске.
Бұлтсыз күн сенің ашық оу қабағындай. 2 рет

Асқар тау сенің асыл мұратындай,²
Айдын кел,² ақылың боп тұнатындай.
Тілеген сәтті сапар өзіндей боп,
Раушан гүл қақпа алдында оу тұратындай. 2 рет

Қасың бар айдың екі жаңасындай,²
Жанарың² жуған жүзім қарасындай.
Қалқатай құлпырасың күннен күнге,
Мәуелі бейне жеміс оу ағашындай. 2 рет

Бұлықпен күлкің тарар бір арнадан,
Болар ем² гүлсіз сені біле алмаған.
Қорғауым табиғатты — сені қорғау,
Секілді көрінер де оу тұрар маған. 2 рет

АРМАНЫМ АЛАУЛАНЫП

Сөзі: Әдепхан Төреханұлының
Әні: Базархан Жақыбаевтікі

Сағынышпен

Piano

5

10

Қыр - да - ғы гү - лім бол - саң,

15

Тер - бер ем са - ма - лың боп. А - рай - лы

20

кү - н i м бол - сан, От ша - шам жа - на - рың

25

Қайырмасы:

бол. Ар - ма - ным а - лау - ла - нып,

30

ба - т(а)л - май, қа - рау - ғ(а)а - нық, та - яу ба - рып.

34

ба. Ар - ма - ным а - лау - ла - нып,

32

Ба - т(а)ал - май ка - рау - ғ(а) - нық, та - яу - ба - рып,

43

та - яу ба - рып, та - яу ба - рып.

47

Қырдағы гүлім болсаң,
Тербем ем самалың боп.
Арайлы күнім болсаң,
От шашам жанарың боп.

Қайырмасы:

Арманым алауланып
Бата алмай, қарауға анық,
Таяу барып.

Су алсаң тас бұлақтан,
Тұнығын дірілдетіп.
Толқын боп тасқын атқан,
Қарайсың күлім етіп.

Қайырмасы:

Жанарың жалындаған
Әнім боп салынбаған
Жанымда арман.

Қызғалдақ тере келіп,
Қымызы қыр төсіне.
Сезімге берем ерік,
Түсірсем сені есіме.

Қайырмасы:

Сағыныш құшағында,
Құсың боп ұшамын ба,
Құшамын ба.

ЖҮР, ҚАЛҚАМ

Сөзі: Мұқағали Мақатаевтікі
Әні: Базархан Жақыбаевтікі

Орташа екпінде

Piano

mf

4

Шай - қа - лып нұр,

tr

7

Мау - жы - ра - ған ма - мыр - дан май та - мып тұр.

9

Жай-қа- лып қыр, тау-ғасоқ- қанбоз са - ғым қай-та(а)а- ғып

12

түр, қай-т(а)-ғыш түр. Ай-та-лық сыр, ай-та-лық

15

сыр, се-ру-ен-деп жүр қал - ка қай-та-лық бір.

18

Ай - та - лық сыр, ай-та лық сыр, се-ру-ен деп

21

жүр қал - ка қайта лық бір.

24 3.

та - уы - са - йық.

3.

Шайқалып нұр,
Маужыраған мамырдан май тамып тұр.
Жайқалып қыр,
Тауға соққан боз сағым қайта ағып тұр, қайта ағып тұр.
Айталық сыр²
Серуендеп жүр қалқа қайталық бір.

Сырласайық,
Қызғалдақты иіскеп бір жасайық.
Қыр басайық
Әмес бұлай мамырдың тұрмас анық, тұрмас анық.
Мұндасайық²
Қос көңілдің пернесін бір басайық.

Танысайық
Сенде мамыр, ал менде август айы
Табысайық
Сенде шырын менде дән ауысайық, ауысайық.
Ауысайық-тауысайық
Шырынын да, дөнін де тауысайық.

2 рет

ҚОШ БОЛЫҢДАР, АҚҚУЛАР

Сөзі: Мұқағали Мақатаевтікі
Әні: Базархан Жақыбаевтікі

Орташа екпінде

Piano

The piano introduction consists of three measures in 4/4 time. The right hand plays a series of chords and moving lines, while the left hand provides a steady accompaniment with eighth notes.

4

Ба - ра - жа - тыр ат - та - нып ақ - ку каз - дар,

The first line of the song spans measures 4 to 6. The melody is in 4/4 time. The piano accompaniment continues with a similar rhythmic pattern.

7

Қош бо - лың - дар, қош ен - ді гөк - ку - наз -

The second line of the song spans measures 7 to 9. The melody continues in 4/4 time. The piano accompaniment features some changes in chord structure.

9

дар. Кеу - дем - де күн - рен - ген дас - тан қал

The third line of the song spans measures 9 to 11. The melody continues in 4/4 time. The piano accompaniment concludes with a final chord.